

דתישבו

בס"ד

פרשת עקב, תשע"ז, מספר 1232

מצוות שאדם דש בעקביו

יאיר ברקאי

כבר בשלב כה מוקדם של השתלבותו בעם היהודי ובקבלת עול המצוות, כדי שלא יבוא לידי תובנה מוטעית שישנה אפשרות של בחירה לקיים רק חלק מן המצוות, אלא עליו לקבל על עצמו את המכלול ללא העדפה.

הרמב"ם בפירושו למשנה במסכת אבות (ב), מזכיר את ההלכה הקשורה להעדפה זו:

...ולזה גם כן אמרו: "אין מעבירין על המצוות", רצונו לומר: אם הזדמן לך מעשה מצוה, אל תעבור ממנו ותניחנו כדי לעשות מצוה אחרת.

מפירושו אפשר להבין, שאם התחלת בקיום מצווה "קלה", אל תחמיצנה כדי לקיים במקומה מצווה "חמורה".

גם באשר לכפרה ישנה נפקות הלכתית, כאמור במשנה ביומא (ח, ח): "תשובה מכפרת על עברות קלות, על עשה ולא תעשה; ועל החמורות היא תולה עד שיבוא יום הכפורים ויכפר".

הגדרת המונחים "קלה" ו"חמורה"

אין תמימות דעים באשר להגדרת המונחים הללו. להלן נציג חלק מאמות המידה שעליהן מסתמכים חז"ל והמפרשים:

מצוה קלה יש לי וסוכה שמה, לכו ועשו אותה... ואמאי קרי ליה (=ומדוע קורא לה) מצוה קלה? משום דלית ביה (=שאינ בה) חסרון כיס (עבודה זרה ג ע"א).

נמצאו למדים, שההשקעה הכספית הנדרשת לקיום המצווה מהווה אמת מידה להגדרתה כ"קלה" או "חמורה".

אמת מידה אחרת היא השכר שהמקיים את המצווה אמור לקבל עבור קיומה:

רבי אומר: ... והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (אבות ב, א).

הרמב"ם מפרש, שהמושגים "קלה" ו"חמורה" במשנה זו מתייחסים לחשיבות המצווה ולערכה בעיני בני אדם; מצווה "קלה" כמו שמחת הרגל ולימוד לשון הקודש, ומצווה "חמורה", כגון מילה וקורבן פסח, שהנמנע מקיומן נענש בכרת, בעוד שעל הימנעות מקיום שאר מצוות העשה אין עונש כלל. רבי מצווה אפוא להיות זהירים במצוות שהן "קלות" בעינינו ואין נענשים על הימנעות מקיומן, כמו ב"חמורות", מפני שאין אנו יודעים מתן שכרן של מצוות.

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר ה' א-להיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתך (דב' ז:יב).

רמב"ן מפרש:

טעם עקב - כמו בעבור, וכן "עקב אשר שמע אברהם בקולי" (בר' כו:ה). וכתב רש"י "אם המצוות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון", ישמור לך השם הבטחתו. והזכיר הכתוב המשפטים, אולי יזהיר במשפטים הקלים כדיני ממונות שלא יבזו אותם.

רש"י ורמב"ן השתמשו בהבחנה בין מצוות "קלות" ל"חמורות", ובחשש מפני הזלזול שעלול לנבוע ממנה ביחס הבריות לקיומן, כפי שמובא במדרש תנחומא (ורשא) פרשת עקב סימן א:

והיה עקב, זה שנאמר: "למה אירא בימי רע עון עקבי יסובגני" (תה' מט:ו), יתברך שמו של הקדוש ברוך הוא שנתן תורה לישראל שיש בה תר"ג מצוות ויש בהן קלות וחמורות, ומפני שיש בהן מצוות קלות שאין בני אדם משגיחין בהן, אלא שמשליכין אותן תחת עקביהן כלומר שהן קלות, לפיכך היה דוד מתירא מיום הדין ואומר: רבונו של עולם איני מתירא מן מצוות החמורות שבתורה שהן חמורות, ממה אני מתירא? מן מצוות הקלות, שמא עברתי על אחת מהן, אם עשיתי אם לא עשיתי מפני שהיתה קלה ואתה אמרת "הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה חמורה" (אבות ב, א), לכך אמר: "למה אירא בימי רע וגו'..."

המדרש מציין את דירוגן של המצוות. נושא זה מורכב ורב היקף, ולכן נסתפק בציון מספר עקרונות שהובאו בספרות חז"ל ובפרשנות המקרא, נצביע על הקשיים המרכזיים בדירוג המצוות, ועל הדרכים ליישבם.

הגמרא ביבמות (מז ע"א) מציינת, שנכרי המביע את רצונו להתגייר "מודיעין אותו מקצת מצוות קלות ומקצת חמורות". דהיינו, חז"ל רואים חשיבות בצורך ליידעו במדרג המצוות,

* ד"ר יאיר ברקאי מרצה לתנ"ך ומדרש במכללת שאנן.

** לזכר מורי, עמיתי וחברי, ר' מנחם מנדל לוי ז"ל, שהלך לבית עולמו בו' בתמוז תשנ"ז.

התוספתא אינה מציינת מהי מצווה "קלה", ואנו למדים זאת מהתלמוד (סנהדרין עד ע"א וע"ב):

כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא שלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד - אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אפילו שלא בשעת השמד, לא אמרו אלא בצינעא, אבל בפרהסיא - אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור. **מאי מצוה קלה?** אמר רבא בר יצחק אמר רב: **אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא (=אפילו לשנות את דרך קשירת הנעל).**

כלומר גם ההבחנה בין שעת שמד לבין תקופה רגילה, אין די בה לענייננו, אלא יש להוסיף עליה את **מקום ביצוע המעשה**: בפרהסיא או ברשות הפרט. גם אם מדובר בשינוי הקשר בנעל, אסור לקשור כדרך הגויים, כי יש בכך משום חילול השם ברבים ובעיקר בקרב הגויים. כלומר, קלותה או חומרתה של המצווה תלויה גם בעת קיומה וגם במקום ביצועה, והיא עשויה להשתנות בהגדרתה בהתאם.

עמימות הגדרת המצוות כאמצעי חינוכי-אמוני

חז"ל לימדונו, שהקושי בסיווגן של המצוות ל"קלות" ול"חמורות" נובע מהרצון לחנך את האדם לקיים את המצוות בתמימות, ללא חקר שכרן או מהותן, אלא רק משום צו הא-ל.

בדברים רבה (וילנא) כי תצא, פרשה ו נאמר:

אמר רבי אבא בר כהנא: אמר הקדוש ברוך הוא, לא תהא יושב ומשקל במצותיה של תורה כענין שנאמר (יש' מ:יב) "וְשָׁקַל בְּפֶלֶס הָרִים". לא תהא אומר הואיל והמצוה הזו גדולה אני עושה אותה ששכרה מרובה, והואיל וזו מצוה קלה אני עושה אותה. מה עשה הקדוש ברוך הוא **לא גילה לבריות מהו מתן שכרה של כל מצוה ומצוה כדי שיעשו כל המצוות בתום.** מנין? שנאמר (מש' ה:ו) "נָעוּ מֵעִגְלוֹתֶיךָ לֹא תִדְעוּ". למה הדבר דומה? למלך ששכר לו פועלים והכניס אותן לתוך פרדסו סתם ולא גילה להן מהו שכרו של פרדס שלא יניחו דבר ששכרו מועט וילכו ויעשו דבר ששכרו מרובה... אמרו לו: לא היית צריך להודיע אותנו איזה אילן שכרו מרובה כדי שנעשה (=נעבד) תחתיו? אמר להם המלך: אילו הודעת, היאך היה כל פרדסי נעשה? **כך לא גילה הקדוש ברוך הוא מתן שכרן של מצוות חוץ משתי מצוות:** החמורה שבחמורות והקלה שבקלות; כבוד אב ואם חמורה שבחמורות ומתן שכרה אריכות ימים שנאמר (שמ' כ:יב): "כִּבְדֵּךְ אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכּוּ יְמֵיךָ", והקלה "שילוח הקן". ומהו שכרה? אריכות ימים שנא' "שִׁלַּח תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם" וגו'.

כלומר, אי ידיעת שכרן של המצוות מונע את דירוגן, כדי למנוע העדפה של קיום מצוות המניבות שכר גבוה על פני אלה ששכרן מועט.

המהר"ל¹ והרשב"ץ² מפרשים את המושגים "קלה" ו"חמורה" ביחס לדרגת הקושי בקיומן. מצווה "קלה" אינה מצריכה מאמץ רב כדי לקיימה; אין צורך להקדיש זמן רב לקיומה, ואף לא להוציא עבודה ממון רב. אלו מצוות כשילוח הקן (חולין קמב ע"א), סוכה (עבודה זרה ג, א) וציצית (מנחות מד ע"א). דוגמה למצווה חמורה היא כיבוד אב ואם, שכן יש צורך לטרוח ולהתאמץ בקיומה, ואף להקדיש לה זמן רב. דוגמה נוספת היא מצוות פדיון שבויים העולה ממון רב.

התלמוד הירושלמי מוסיף על האמור:

אמר רבי בא בר כהנא: השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה שבחמורות: מצוה קלה שבקלות זה שילוח הקן, ומצוה חמורה שבחמורות זה כיבוד אב ואם, ובשתיהן כתיב "והארכת ימים". אמר רבי אבון ומה אם דבר שהוא פריעת החוב כתיב בו "למען ייטב לך ולמען יארכיכון ימך" (דב' ה:טז), דבר שיש בו חסרון כיס וסיכון נפשות לא כל שכן (מסכת פאה א, א [טו ע"ד]).

הנה כי כן, הירושלמי הוסיף אמת מידה חדשה: סיכון נפשות. דהיינו, אם קיום המצווה כרוך בסיכון חיים היא "חמורה", ואם לאו - היא "קלה". ואף הוסיף נדבך למורכבות הנושא: על מצוות שילוח הקן, הנחשבת כ"קלה", לפי אמות המידה שהבאנו לעיל, מקבלים שכר הזהה לזה שניתן על מצוות כיבוד הורים, המובאת כדוגמה למצווה "חמורה" שקשה לבצעה. כלומר: אי אפשר להשתמש בשכר המצווה כאמת מידה מספקת להגדרתה כ"קלה" או "חמורה".

לא זו אף זו, יש שאפילו מנהג בעלמא, שאינו בגדר מצווה,³ הופך להיות "חמור". כגון בתקופת שמד, כאשר נגזרות גזירות על ישראל, כמובא בתוספתא מסכת שבת (ליברמן) פרק טו הלכה יז:

אין כל דבר עומד בפני פקוח נפש חוץ מעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים. במי דברים אמורים שלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד **אפילו מצוה קלה שבקלות אדם נותן נפשו עליה שנאמר: "וְלֹא תַחַלְלוּ אֶת שֵׁם קְדֹשִׁי" וגו' (וי' כב:לב).**

¹ רבי יהודה ליווא בן בצלאל מפראג 1520-1609, רב, פוסק הלכה, מקובל והוגה דעות, בספרו "דרך חיים", פירוש לפרקי אבות.

² רבי שמעון בן צמח דוראן 1361-1444 מגדולי רבני אלג'ריה, בספרו "מגן אבות", פירוש לפרקי אבות.

³ ראו דיון הלכתי בנושא זה בערך "חוקות הגויים", **אנציקלופדיה תלמודית**, ירושלים תשמ"ט, עמ' שכג. הדיון נסוב על שיוך קשירת המנעל לאיסור "וּבְחַקְתֶּיהֶם לֹא תִלְכוּ" (וי' יח:ג) ו"וְלֹא תִלְכוּ בְּחַקְתֶּיהֶם" (וי' כ:כג), והוכרע שמדובר במנהג גרידא. אני מודה לרב י' זמל, רב שכונת תלפיות-ארנונה, על שהפנה אותי למקור זה.

ההולכים ומתרחבים, העוברים זה אל זה ומצטרפים זה לזה. אין עינו של אדם שולטת עד סוף כל התוצאות של קיום מצווה אחת. המצוות אחוזות זו בזו, ומצווה הנראית קלה בעינינו מביאה לידי תוצאות נרחבות ביותר. משום כך נקיים את כל המצוות, בלא הבדל, באותה מידה של זהירות. תוקף כולן יהיה שווה בעינינו ונקיים את כולן רק מתוך רגש החובה, ואל תדריך אותנו המחשבה על השכר הצפוי מהן.

בדרך דומה סיכם רש"ר הירש:⁴

משום כך למדו חכמים מלשון זו, באיזו רוח יש לקיים את המצוות: "אַרְחַ חַיִּים פֶּן תִּפְלֹס" (מש' ה:ו), שלא תהא נושא ונותן במצותיה של תורה אי זו שכרה מרובה ועושה אותה. למה? "נָעוּ מֵעֲגֻלְתֶּיהָ לֹא תִדְעוּ" (שם). "מטולטלין הן שבילי התורה" (ילקוט שמעוני על אתר). אל נשקול את המצוות בפלס השיקולים שלנו, אל נדון מדעתנו איזו מהן שכרה מרובה, כדי לקיים אותה בייחוד. שבילי התורה הם מעגלים

4 הרב שמשון בן רפאל הירש, 1808-1888, רבה של פרנקפורט, פרשן, פוסק הלכה והוגה דעות.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף